

Maaitijdstip van grasland in het Vlaamse natuurbeheer

Opgesteld in het kader van het interregproject GrasGoed

Interreg
Vlaanderen-Nederland
Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

1. Inleiding

Natuurbeheerders wensen de graslandbiodiversiteit te behouden of uit te breiden. Hiervoor is echter een graslandbeheer nodig dat meestal uit begrazen of maaien met afvoer bestaat. Meestal gebeurt dit maaien één of meerdere keren per jaar, wat een zeer ingrijpende gebeurtenis is, zodat het zorgvuldig en doordacht moet uitgevoerd worden. Naast de keuze van de machine en de manier van werken is zeker ook het maaitijdstip van doorslaggevend belang, zowel voor planten als voor dieren.

Zelfs als je een groot aantal grazende dieren inzet per hectare krijg je nog niet hetzelfde drastische effect als bij een maaibeurt. Je kan natuurlijk pleksgewijs stukjes ontzien door ze niet te maaien voor nesten van vogels, voedsel- of schuilplaats voor insecten of de zaadzetting van bijzondere planten, maar dit is een moeizame procedure die veel coördinatie op het terrein vereist. In deze tekst wordt er dan ook vanuit gegaan dat er gewoon vlaksgewijs over een zekere oppervlakte gemaaid wordt. Dit is geenszins een afkeuring voor pleksgewijs niet maaien, integendeel, maar dit maatwerk moet door de lokale beheerder ter plekke geregeld worden en is niet te vatten in deze tekst.

Voor deze tekst hebben we ons gebaseerd op de Vlaamse teksten voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding (LSVI-sleutelsoorten) van de Natura 2000 habitattypen en de documentatie horende bij het Nederlandse Subsiestelsel Natuur en Landschap. In de publicatie van Bax & Schippers (2012) staat heel wat informatie, maar er was nood aan een meer gedetailleerde uitleg bij de algemene recepten op basis van de zaadzetting van de doelsoorten. Er wordt wel verder gewerkt op het systeem dat in dit boek wordt uiteengezet omtrent de graslandfases in functie van de biodiversiteit.

Soorten en vegetaties welke niet of niet meer van nature in Vlaanderen voorkomen zijn buiten beschouwing gelaten. Plaatselijk kan het verschijnen van een nieuwe soort natuurlijk volledig terecht het beheer een nieuwe richting doen uitgaan. In dezelfde zin is er geen rekening gehouden met de aan de gang zijnde klimaatverandering. De tekst is gebaseerd op de ervaringen opgedaan in de laatste jaren tussen grofweg 2010 en 2018 en zal daarom in de nabije toekomst allicht moeten herschreven worden. We moeten ons goed realiseren dat in Vlaanderen vele graslandsoorten uitgestorven zijn, waarvan er zeker kunnen terugkeren, en dat er iets zuidelijker heel wat soorten klaar staan om te profiteren van de klimaatverandering.

De vraag of maaien dan wel begrazing het meest geschikt zijn wordt in deze tekst niet behandeld. Maar het is belangrijk stil te staan bij het feit dat onze meest soortenrijke graslanden sommige begraasde types zijn. Wat enigszins logisch is omdat het aansluit bij de historische oorsprong en evolutie van veel graslandsoorten en –types. Plantensoorten welke eigenlijk weinig tot nooit in gemaaide graslanden voorkomen werden hier ook achterwege gelaten, omdat een maaitijdstip voor hen niet relevant is.

De aangegeven maaitijdstippen zijn gegeven als vuistregel. Na terreincontrole kan er in de praktijk meestal een paar dagen van afgeweken worden door eerder (of later) te maaien. Ook is het zo dat niet alle exemplaren van een populatie al rijp zaad dienen te hebben. Dit is zelfs een element van evolutionaire selectie waarbij de gemiddelde bloeiperiode zich wat kan aanpassen na enkele tientallen jaren. Maar er dient met stelligheid op gewezen dat deze soepelheid niet verder mag gerekt worden dan enkele dagen.

Uiteraard blijft maaien heel weersafhankelijk omwille van de invloed op het ontwikkelingsstadium van planten en insecten waarop elk jaar wat verschil kan zitten. Maar nog meer speelt het belang van de draagkracht van de bodem. Maaien op (nog) te natte bodems kan tot ernstige bodembeschadiging en –verdichting leiden. Vooral het laatste kan een heel ongunstig effect hebben op de bodemchemie en de waterhuishouding, en het kan zorgen voor het wegvallen van dynamiek en ‘kiemingsgaten’ (door activiteit van mollen of andere (grotere) bodemfauna), wat onherroepelijk later negatief zal tot uiting komen in de vegetatie en het verdwijnen van (de meest bijzondere) plantensoorten. Verdichte bodems herstellen zich slecht zeer moeizaam en waarschijnlijk zijn sommige effecten blijvend. Hierdoor is een maaibeurt overslaan, hoewel onwenselijk, altijd beter dan in ongunstige periodes met te natte bodem toch te maaien en de bodem onherroepelijk te beschadigen. Gelukkig zijn er nu ook aangepaste machines welke zelfs zeer natte percelen zonder bodembeschadiging gemaaid krijgen.

Vele kruiden in graslanden hebben de capaciteit om meerdere keren per jaar te bloeien of althans dit te proberen. Ze zullen dus een vroege maaibeurt (waardoor ze geen zaad hebben kunnen produceren) beantwoorden met een tweede poging tot bloei. Knoopkruid, Moesdistel en de meeste zgn. rozetplanten zijn hier mooie voorbeelden van. Het is duidelijk dat deze levensstrategie een voordeel biedt ten opzichte van de soorten die slechts één poging tot bloei per jaar zullen ondernemen. Tot deze laatste categorie behoren alle orchideeën, sommige andere zoals Pinksterbloem (die zich wel sterk vegetatief kan uitbreiden) en zelfs sommige grassen zoals Veldbeemdgras.

Vele productievere graslanden worden ook in het natuurbeheer in functie van de biodiversiteit twee maal per jaar gemaaid, of er wordt gemaaid met nabegrazing. Weinig productieve graslanden gaat men één keer per jaar maaien en de zeer productieve drie keer per jaar, telkens met afvoer van het maaisel. In deze tekst gaat het vooral over het moment van de eerste maaibeurt in relatie tot de zaadzetting van de plantensoorten die in het natuurbeheer het meest worden gewaardeerd.

2. Op basis van de aanwezige plantensoorten

Tussen 1 mei en 15 juni : maaien en afvoeren om dominante grassen te verminderen

Een aantal grassoorten zijn dominant op voedselrijkere bodems ten nadele van soorten die wel een natuurbehoudswaarde hebben. Om deze soorten te benadelen en de (dikwijls bemeste) situatie te verschromen dienen ze vroeg gemaaid te worden als ze nog geen rijp zaad hebben. Dit kan dus ook al als ze bloeien of zelfs voor de bloei. Dan zullen ze ook een hogere voederwaarde bezitten voor de valorisatie als veevoer. Te vroeg maaien (voor 1 mei) heeft echter geen zin omdat dan te weinig biomassa afgevoerd wordt.

Vroeg bemaaien kan wel zin hebben als in een pas bemeste situatie nog waardevolle meerjarige planten voorkomen, om die dan voldoende licht te blijven gunnen om te overleven tot terug een gunstige 'open' vegetatiestructuur bereikt wordt.

In de praktijk kan een eerste 'verschromende' maaibeurt uitgevoerd worden tussen begin mei en 15 juni. Als de volgende grassoorten zeer sterk domineren staan er gewoonlijk ook zo weinig doelsoorten tussen dat men zich weinig zorgen moet maken over deze vroege maaibeurt :

- Engels en Italiaans raaigras
- Ruw beemdgras en Veldbeemdgras
- Rietgras
- Liesgras
- Fioringras
- Grote en Geknikte vossenstaart
- Glanshaver
- Gestreepte en Gladde witbol
- Pitrus
- Duinriet

Voor de hele kleintjes kan zelfs een gazonbeheer met ook vroege maaibeurten.

Sommige soorten blijven zo laag dat ze zelfs met veel en vroege maaibeurten kunnen bloeien en zaad zetten. Ze komen zelfs in gazons voor als deze niet of amper bemest zijn en niet behandeld zijn met herbiciden : Tormentil, Liggend walstro, Blauw walstro, Mannetjesereprijs, vleugeltjesbloesoorten, tijmsoorten, Liggend hertshooi, Muizenootje, Ruige leeuwentand, klavertjes zoals Hopklaver, Kleine klaver, Vogelpootje, ...

Maaien rond 15 juni of eerder is voor een aantal vroege doelsoorten geen probleem.

Sommige soorten bloeien zeer vroeg in de lente en hebben tegen 15 juni met zekerheid hun hele cyclus tot zaadzetting gerealiseerd. Voor hen zal men niet vaak te vroeg maaien, maar wel betreft het

doorgaans kleine soorten met een beperkt concurrentievermogen. Het grasland moet voor hen wel kort de winter ingaan, zodat ze vroeg in het jaar geen hinder ondervinden. Dit wil zeggen dat er in september of later nog gemaaid of begraasd moet worden (Ook voor vele andere plantensoorten kan dit laatste trouwens van belang zijn opdat ze in het najaar en ten dele nog in de winter de kans hebben zich uit zaad te vestigen). Voorbeelden van dergelijke vroeg bloeiende soorten : Voorjaarszegge, Blauwe zegge, Brede orchis, Harlekijn, Voorjaarsganzerik, Hondsviooltje, Moerasviooltje, Reukgras, Gewoon barbarakruid, Pinksterbloem, Knollathyrus, Knolboterbloem, Knolsteenbreek, sleutelbloemsoorten, paardenbloemsoorten, ...

Veel zgn. rozetplanten (waarvan het rozet een aanpassing is tegen vrij intensieve begrazing waardoor de 'beschadiging' eerder minimaal is bij grazen) kunnen zelfs met eerder frequent maaien efficiënt aan fotosynthese doen, omdat ze de eigenschap hebben snel bloeiende stengels en vruchten te maken. Verschillende soorten doen een groot deel van hun fotosynthese en het aanmaken van reserves in de winter, waardoor het weeral van belang is dat het grasland 'kort' de winter ingaat. Sommigen daarvan komen dan ook vroeg op het jaar in bloei, omdat een deel van hun cyclus zich al in de winter heeft afgespeeld, dit nog voordat de andere vegetatie 'concurrentieel' wordt. Met de klimaatwijziging en het langere vegetatie seizoen is het vroegere 'toemaatmaaien' wellicht niet toereikend meer om de vegetatie kort de winter in te laten gaan. Latere maai beurten in oktober en zelfs november zijn stilaan aangewezen, maar stellen de beheerder voor een bijkomende praktische uitdaging.

Voor sommige hooilandsoorten is het beter toch te wachten tot 1 juli.

Sommige lentebloeiers bloeien wat later en hebben tegen 15 juni in vele gevallen nog geen rijp zaad. Voor hen is het door de band belangrijk te wachten tot rond de 1ste juli. Vaak is de neiging aanwezig om iets vroeger te maaien dan de afgesproken datum omwille van de voederwaarde en de werkorganisatie, maar hier moet mee opgelet worden. Alhoewel het niet nodig is dat alle zaden reeds rijp zijn moet men toch voor ogen houden dat in de tweede helft van juni voor de typische hooilandsoorten elke dag telt, zeker als het voorjaar traag op gang is gekomen door bv. een late koudeperiode. Het laten narijpen van de zaden in het hooi is rond 1 juli of later ook niet meer nodig. Als dat beter past voor het gebruik van het maaisel kan het dan in één beweging of toch op korte tijd van het perceel gehaald worden. Omdat men laat genoeg maait vallen immers voldoende rijpe zaden op de grond. Indien men hooit en het maaisel nog enkele dagen gemaaid op het terrein laat drogen vindt er narijping plaats en zal alleszins voldoende zaad op het terrein achtergelaten worden. Het is echter vaak beter te wachten tot 1 juli dan te maaien op 15 juni en het maaisel lang te laten "narijpen".

Met een maaibeurt op 1 juli of kort daarna wordt met zekerheid voldoende zaad geproduceerd door de volgende soorten :

Margriet,
Groot streepzaad,
Veldsalie,
Weidekerveltorkruid,
Kleine zeggenssoorten,
Goudhaver,

Bevertjes,
Ratelaars, Heide- en Moeraskartelblad (deze eenjarige soorten zonder zaadbank zijn bijzonder kwetsbaar),
Knoopkruid (hiervan bestaan ook laatbloeiende types, maar deze zijn in Vlaanderen uitzonderlijk).

1 juli is echter een “ronde” datum als een soort algemene vuistregel. Plaatselijk past men met succes een iets vroegere “niet-ronde” datum toe. Er zijn immers duidelijke verschillen tussen de streken, waarbij iets hoger boven de zeespiegel de lente later op gang komt. Dichtbij de kust kan er vroeger gemaaid worden. Ook de positie in het landschap speelt mee : op een warme zuidhelling kan vroeger gemaaid worden. Ook door de klimaatwijziging wordt de laatste jaren een vervroeging van de zaadzetting opgemerkt. Het blijft dus maatwerk op basis van weerkerende terreinobservaties. Er moet een compromis gezocht worden tussen de voederkwaliteit, de zaadproductie van de doelsoorten en de faunawaarden (zie verder).

Sommige zomerbloeiërs hebben baat bij een eerste maaibeurt na 1 augustus.

Een aantal latere bloeiërs kan pas afgemaaid worden na 1 augustus, omdat de zaden pas rijpen in de loop van juli. Vele van deze soorten hadden dus in de klassieke hooilanden weinig kansen of ze moesten het van hun tweede bloei hebben. Maar we moeten ook voor ogen houden dat het maaien zich voor de uitvinding van de tractor over een langere periode uitsmeerde omdat de ploegen van zeisers slechts een beperkte oppervlakte per dag aankonden. Tevens bestond algemeen het gebruik van ‘groenvoeder snijden’ waardoor een perceel elke dag ‘bij beetjes’ gemaaid werd en de oogst van het perceel zich gefaseerd over een maand of meer afspeelde. Daardoor kwamen de verschillende stadia (van groei tot bloei, zaadzetting en kieming) verspreid over één perceel voor. In de praktijk groeien deze soorten nu wel met succes in voor het natuurbeheer gemaaide graslanden. Daarin wordt immers geen rekening gehouden met de voederwaarde van het maaisel uit de eerste maaibeurt. Gefaseerd maaien verdient echter zeker de aandacht, maar de praktische haalbaarheid is een uitdaging.

Soorten met een iets latere zaadrijping in juli zijn :

- vele orchideeën zoals Rietorchis, Vleeskleurige orchis, Bosorchis, Gevlekte orchis, Bijenorchis, Moeraswespenorchis, Welriekende en Bergnachtorchis, Hondskruid, Grote muggenorchis, Fraai hertshooi en andere grotere hertshooisoorten,
- Betonie, Wilde marjolein en Borstelkrans
- Rapunzelklokje,
- Veldlathyrus, Graslathyrus, Moerasrolklaver,
- Beemdkroon en Duifkruid,
- Weidekervel, Melkeppe en Karwijselie,
- Kleine en Grote bevernel,
- Geelhartje,
- Borstelgras,
- Tandjesgras,
- Spaanse ruiter en Moesdistel,

Beemdooievaarsbek,
Honingklaversoorten,
Hazenpootje,
Zandblauwtje,
Liggende en Gewone vleugeltjesbloem,
ogentroostsoorten (Euphrasia sp.),
Herfsttijloos (bloeit mooi in september in het korte, dan net tevoren gemaaide gras).

Een beperkt aantal soorten kan pas in september afgemaaid worden.

Sommige soorten bloeien echt zeer laat en dan kan er pas gemaaid worden in september, zelfs eventueel pas eind september. Het komt erop aan deze soorten te detecteren en het maaien erop af te stemmen. Dit wil echter niet zeggen dat het hele perceel zo laat dient gemaaid. Het kan aangewezen zijn om delen net veel vroeger te maaien, omdat er qua ontwikkelingsfase van de vegetatie toch nog geen kansen zijn voor deze enkele moeilijke soorten. Zelfs als deze late soorten over het hele perceel voorkomen kan het interessant zijn om een kleiner deel net heel vroeg te maaien (in mei bv.) omwille van de diversiteit en de eerder aangehaalde voordelen van gefaseerd maaien. Daar zal je dan in september niet maaien en blijven er toch nog wat bloemen en hoger gras voor de fauna.

De belangrijkste voorbeelden van zeer late bloeiers in het Vlaamse natuurbeheer zijn :

Klokjesgentiaan,
Parnassia,
Grasklokje,
Blauwe knoop (er bestaat ook een vroeger bloeiende variëteit, maar deze is nog veel zeldzamer),
Driedistel,
havikskruiden,
Zaagblad,
Grote pimpernel (deze soort verdraagt wel een vroege maaibeurt in mei gekoppeld aan een tweede maaibeurt in september).

Bovendien werden sommige graslanden traditioneel ook als 'strooiselweide' beheerd en kwamen soms pas in de winter aan bod. De 'droog gemaaide' vegetatie kon dan onmiddellijk benut worden als strooisel, zonder een bewerking te vereisen. Dit was vooral het geval met ruimtelijk meer afgelegen percelen of waar een weinig smakelijk of voedzaam gewas kon verwacht worden of soms wanneer een vruchtbaar jaar niet het tijdig hooien van alle voorhanden percelen vereiste. Dikwijls betrof het ook al de van nature heel schrale gronden. Door het maaien werd evenwel de boomopslag tegengegaan, maar konden de kruiden hun cyclus volledig volmaken. In het voorjaar lag het terrein er ook open en opgeruimd bij. Deze vegetaties sloten al kort aan bij het volgende type (ruigtes). In deze tijden van vermestende depositie is het de vraag of zonder een min of meer ingrijpende 'verschralende' afvoer nog voor het natuurbehoud interessante vegetaties kunnen in stand gehouden worden door het louter 'strooiselmaaien' en zullen dergelijke terreinen in praktijk dus eerder tot een ruigtevegetatie evolueren.

Men mag niet vergeten dat vroeger bijlange niet alle gronden zich leenden om een voldoende kwalitatief hooi voort te brengen. Ofwel waren het dan permanente grasweiden, maar er was ook veel vraag naar strooisel om (naast het 'stro') ook een goede mest te produceren. Voor dit doeleind waren bv. de natte grote zeggenvegetaties in trek omdat moerasplanten met hun holle en zachte weefsel een goed 'mestabsorberend' strooisel voortbrengen. In tegenstelling tot nu hadden deze vegetaties zelfs een redelijk economisch gegeerde status.

Voor ruigtekruiden hoeft niet elk jaar gemaaid.

Ruigtekruiden zijn hoog opgroeiende doorgaans doorlevende soorten met vertakte stengels. Zij hebben er baat bij dat er weinig, minder dan jaarlijks (of dan zeer laat), gemaaid wordt en daarom vinden we ze ook vaak aan bosranden waar het beheer extensiever is. Ze hebben er geen problemen mee dat er maaisel blijft liggen en vragen eigenlijk niet dat er gemaaid wordt, wel dat de opgroei van jonge bomen en struiken verhinderd wordt. Het maaitijdstip is dus minder van belang dan de zeer lage maaifrequentie. Wel wordt opgemerkt dat jaarlijks zeer laat gemaaide ruigtes bloemrijker kunnen zijn (zie eerder bij de 'strooiselweides'). De beheerder moet dan inschatten welk extensief maairegime het best aan de doelstellingen beantwoordt.

Nogal wat ruigtekruiden zijn algemeen, zeker niet kwetsbaar en dus nog meestal geen echt 'urgente' doelsoorten voor het natuurbeheer. Enkele andere worden wel genoemd als sleutelsoorten en een aantal zijn zeker (sterk) achteruitgaand: Echte guldenroede, Zwarte toorts, Moerasspirea, Poelruit, Moerasmelkdistel, kaardenbolsoorten, agrimoniesoorten, klitsoorten, Stijf, Scherm en Boshavikskruid.

3) op basis van de aanwezige graslandvegetaties of faunawaarden

De aloude hooilanden : maaien in juni en juli (eventueel later)

Tot de aloude hooilandvegetaties kunnen we rekenen : de Dottergraslanden, de Blauwgraslanden (die schraler zijn), de Glanshavergraslanden (die droger zijn) en de Vossenstaartgraslanden (zowel die met Grote pimpernel als die met Weidekerveltorkruid). Hier werd traditioneel gemaaid in juni en juli, waarbij het maaien zich over een zekere periode uitstrekte. Deze vegetaties (en soms zelfs soorten) hebben zich (reeds evolutionair) aangepast aan dit beheer. Waarschijnlijk begon men elk jaar te maaien op de percelen die zich daar het beste toe leenden (voederwaarde, toegankelijkheid, draagkracht van de bodem ...). Sommige stukken liet men tot het laatste of maaide men zelfs niet elk jaar, bv. als men al hooi genoeg had. Zo waren er kansen voor heel wat plantensoorten en diversiteit aan vegetaties; van kort grasland tot ruigten.

In het natuurbeheer kan men de percelen gedomineerd door stevige grassoorten eerst aanpakken, zelfs best voor 15 juni zoals hoger aangegeven. Aan andere stukken begint men best pas na 1 juli en sommige stukken zelfs nog later. Vele doorlevende hooilandplanten kunnen er best tegen dat er sommige jaren helemaal geen rijp zaad gevormd wordt, maar elke populatie heeft haar grenzen

bepaald door de overleving van de individuen. Voor hen is het aangewezen om de populaties goed te monitoren en het maaieregime zo nodig aan te passen. Men denkt dan automatisch aan de orchideeën, maar ook voor soorten als Klokjesgentiaan, Weidekervel, Grote pimpernel, Karwijselie, Knolsteenbreek, Blauwe knoop en Beemdkroon is dit aangewezen.

De droge schraallanden : maaien vooral als corrigerend beheer

Tot de droge schraallanden kunnen we rekenen : de drogere Heischrale graslanden, de Kalkgraslanden en de Stroomdalgraslanden. In totaal gaat het in Vlaanderen over enkele honderden ha en de twee laatste types komen enkel zeer lokaal over enkele hectaren voor. Hier viel traditioneel geen hooi te oogsten in deze zeer weinig productieve ecosystemen, zodat deze vegetaties zich niet speciaal aangepast hebben aan een maai-beheer. Vele soorten bloeien dan ook laat en dwergstruikjes als heide- en bremsoorten komen voor in deze vegetaties die zich ontwikkeld hebben onder extensieve begrazing.

Toch wordt in deze graslanden in het Vlaamse natuurbeheer nu veel gemaaid als herstelbeheer om te compenseren voor vroegere hoge bemestingen of vermestende depositie uit de lucht. Heel vaak zijn er ook zones waarin minder interessante grassen domineren zoals Duinriet, Pijpenstrootje, Gewoon struisgras of Gestreepte witbol. Om deze dominanties te doorbreken is enkele jaren vroeg genoeg maaien met afvoer van het maaisel al zeer vaak efficiënt gebleken. Desnoods betreft het dan twee of drie maai-beurten per jaar.

Droge schraallanden worden dus niet als standaardbeheer gemaaid, maar het is mogelijk deze vegetaties in stand te houden onder enkel een maaieregime als dat plaatselijk beter haalbaar is. Als ze gemaaid worden zijn er dus twee mogelijkheden (steeds slechts op een deel van de terreinen) : ofwel een late maai-beurt in augustus of nog later, ofwel één of meerdere maai-beurten als herstelbeheer en de eerste mag dan vroeg genoeg in mei of juni, omdat dat efficiënter is.

Begraasde voedselrijke graslandtypes met botanische natuurwaarden : maaien enkel als corrigerend beheer

Een aantal graslandvegetaties op voedselrijkere bodem worden in de regel en van oudsher begraasd : de Kamgraslanden, de Zilverschoongraslanden en de Zilte graslanden (schorren, kwelders). Plantensoorten van schrale bodems zijn niet kenmerkend voor deze graslandtypes, zodat verschraling hier geen doelstelling hoeft te zijn. Men kan wel vroege maai-beurten uitvoeren op een deel van deze terreinen om vervelende dominante soorten (als gevolg bv. van vermestende depositie) terug te dringen of soorten te onderdrukken die het vee niet graag eet (zoals bv. Pitrus of sommige grote zeggesoorten) of om de soortenrijkdom te verhogen (om de fase 3, gras-kruidentmix, beter te bereiken).

Intermediaire vegetaties met ook waardevolle 'hooilandsoorten' ontstaan door nabegrazing (hooiweides). De periodieke dynamiek veroorzaakt door het vee (met name door trapgaten, bodemchemie, kort de winter ingaan) kan sommige waardevolle kortlevende soorten of soorten met een winterrozet (bv. sommige orchideeën) faciliteren.

Vlinders : gefaseerd maaibeheer en structuur in het landschap

Vlindersoorten van droge of natte voedselarmere graslanden zijn de laatste tientallen jaren in Vlaanderen zeldzamer geworden of uitgestorven op een paar uitzonderingen na. Gelukkig zijn er enkele gebieden en soorten die aantonen dat het anders kan. Ook de klimaatverandering is een zegen voor een deel van de vlinderfauna. Met de nodige kennis, toewijding en inspanningen zijn zeker mooie resultaten te boeken. Belangrijk is dat niet alles in één keer gemaaid wordt omdat op die manier hele rupsenpopulaties kunnen uitgeroeid worden of de volwassen vlinders geen nectar meer vinden uit bloeiende planten. Gefaseerd maaien is dus aan de orde, ook op plaatsen waar er minder of nog geen graslandvlinders zijn. Ze proberen immers actief om nieuwe gebieden te koloniseren, wat ook soms lukt en we moeten daartoe de nodige kansen bieden.

In de praktijk van het gefaseerd maaien dient men bij elke maaibeurt minstens 10 à 20% van de oppervlakte niet te maaien. Bij een volgende maaibeurt kan men dan een andere zone niet maaien. Het is evident dat dit op landschapsschaal kan gerealiseerd worden en dat het niet op elk perceel hoeft (tenminste indien voldoende samenhang van gelijkaardige percelen). Een meer verfijnde vorm van het gefaseerd maaien is het sinusmaaien, waarbij de grens van de gemaaide zone een golvende lijn (sinuscurve) volgt. Globaal genomen hebben vlinders trouwens baat bij een golvende bosrand met windluwe zones, hoekjes die 's morgens snel opwarmen, overblijvende ruigtekruiden en zomen (met bramen) voor de nectarvoorziening en voor sommigen als overwinteringsplaats voor het popstadium. Om continu bloeiende planten te hebben kan het ook interessant zijn om een beperkt deel van het grasland vroeg te maaien om de doorlevende kruiden (zoals bv. knoopkruid en schermbloemigen) te dwingen om wat later te gaan bloeien als de hoofdbloei al voorbij is.

Hooien of het een tijdlang (2 dagen) laten versterven of drogen van het maaisel is voor veel insecten van belang. Pas wanneer het duidelijk is dat de plant afgestorven en niet voedzaam meer is zullen insecten migreren naar de onderliggende nog groene zode. Het vers afvoeren van maaisel betekent voor veel soorten het grootschalig afvoeren en vernietigen van de insectenfauna. De insectenfauna levert dan weer de bulk aan voedsel voor quasi alle jonge en ook een aantal volwassen vogels en andere fauna. De natuurwaarde van een grasland mag niet zozeer afgelezen worden aan de (hogere) planten, maar net de interacties tussen het geheel van fauna en flora moeten centraal staan.

Weidevogelbeheer : een complex beheer op maat is aangewezen

De weidevogels zoals Grutto, Kievit, Scholekster, Watersnip en Kwartelkoning zijn zeer sterk achteruitgegaan en blijven achteruitgaan onder invloed van het steeds intensievere gebruik van landbouwgraslanden en andere factoren. Plaatselijk kan deze trend omgebogen worden door beheer op maat over een voldoende oppervlakte in goed gekozen gebieden (de kustpolders, de Antwerpse Noorderkempen en plaatselijk in Limburg).

De eerste maaibeurt in het natuurbeheer voor weidevogels moet laat genoeg vallen (bv. na 15 juni) om de nesten en de kuikens te ontzien. Bij Kwartelkoning is dit nog veel later en de percelen met kuikens kunnen pas gemaaid worden na 1 augustus. Deze en nog andere soorten hebben dan weer andere wensen zoals een voldoende hoge grondwaterstand met veel plas-drassituaties en

structuurrijk grasland met veel afwisseling tussen hoge en lage vegetaties. De lange inundatieduur van sommige komgronden in de vallei maakt dat er (zelfs op heel voedselrijke plekken) zeer open en zonnige stroken voorkomen midden droger en hoger grasland. Dat maakt dat de kuikens hier goed 'gedekt' gemakkelijk achter insecten kunnen jagen en er kunnen opwarmen.

In de regel moeten weidevogelgebieden open zijn met nauwelijks bossen of hoge bomenrijen. Voor de kuikens dienen er veel insecten en andere kleine diertjes als voedsel aanwezig en makkelijk bereikbaar te zijn, wat bereikt wordt door een hoge soortenrijkdom aan planten gekoppeld aan een lage bemesting of de hierboven beschreven afwisseling in vegetatiehoogte omwille van een gevarieerde hydrologie. Late maaidata en gefaseerd maaien zijn zeker aan de orde.

4) Conclusies

Steeds gefaseerd maaien (minstens op landschapsniveau). Dit geeft kansen voor de fauna, maar het laat ook de nieuwvestiging toe van plantensoorten met een afwijkend bloeitijdstip.

Enkel maaien bij voldoende draagkracht van de (natte) bodems en absoluut vermijden van bodemverdichting door te zware of te veel circulatie van machines.

Tussen 1 mei en 15 juni maaien om dominante grassen te verminderen.

Voor een aantal hooilandsoorten is het beter toch pas na 1 juli te maaien.

Sommige zomerbloeiers kunnen pas gemaaid worden na 1 augustus en sommige zelfs pas na 1 september.

Voor weidevogels geldt een complex beheer op maat waarin het late maaitijdstip maar één van de middelen is die het succes kan bepalen.

Waarnemingen op het terrein zijn noodzakelijk omdat het weer per jaar verschilt, nieuwe soorten kunnen verschijnen en ook de bloeitijd van sommige plantensoorten tussen populaties en standplaats (zeer) sterk kan verschillen.

5) Literatuur

Anoniem (2018). beschrijving van de natuurtypen volgens de Nederlandse Index Natuur en Landschap (subsidiesysteem) <https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/index-natuur-en-landschap/de-index-natuur-en-landschap/>

Bax, I.H.W. & Schippers, W. (1997, heruitgegeven in 2012). Veldgids ontwikkeling van botanisch waardevol grasland. DLG & IKCN, publicatienummer C-18, Wageningen.

De Becker, Piet (2004). Graslanden, ruigten en natuurbeheer. In Hermy, M. & De Blust, G. Natuurbeheer. Davidsfonds, Leuven.

INBO (2009). Criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de Natura 2000 habitattypen. INBO.R.2009.46

Maes, D., Vanreusel, W. & Van Dyck, H. (2013). Dagvlinders in Vlaanderen: nieuwe kennis voor betere actie. Lannoo, Tielt.

Willy Verbeke, Wim Massant (Natuurinvest) en Luc Vervoort (Natuurpunt), 2018

Met dank aan Tobias Ceulemans (KU Leuven) voor de waardevolle aanvullingen.